

ყოფილი ოსმალეთის საქართველო

№ 1.

მესხეთ- ჯავახეთის გათათრება

აღწერილი და დაბეჭდილი
ზ. ჭიჭინაძისაგან

ტფილისი 1906 წ.
სტამბა „იდეალი“, ნიკოლოზის ქუჩა № 6.

სამცხე-საათაბაგოს გათათრება.

ქართველ კათოლიკეთ ერთმა მოძღვარმა თავის ქადაგებაში წარმოსთქვა შემდეგი: ქართველთ გათათრების და ტანჯვა-ვაების ისტორია რომ დაიწეროს, 24-ს ტომზედ ნაკლები არ გამოვაო. ჭეშმარიტად ეს ასე იქმნებოდა, რომ თავის დროს ვისმეს ხელი მიეყო, ცნობები ეგროვებინა და თან ეწერა. ქართველთ გათათრება ადვილად არ მომხდარა, მას დიდი, ვრცელი ისტორია აქვს, სამწუხაროდ ამ გათათრების შესახებ-კი ჩვენ ბევრი არაფერი ცნობები გვაქვს. როგორც კვალაც გვითქვამს, ამ საგანის შესახებ არც „ქართლის ცხოვრება“-ში და არც სხვა ისტორიულს წიგნებში მოიპოვება რამე. ჩვენი ძველი მწერლობა ამაზედ მდუმარებს.

მესხეთი და ჯავახეთი ოსმალთ ადრიდგანვე გაათათრეს. ლაზისტანი, არტანი, არდანუჯი, ლივანა, აჭარა, თორთომი, ოლთისი და სხვა უშორესი ადგილები გათათრებული არ იყო, რომ მესხეთის და ჯავახეთის ქართველებს გათათრება დაუწყეს.

1635 წ., ახალციხე ოსმალეთის მთავარ საფაშალიკო ქალაქად დაინიშნა და ფაშად დადგენილ იქმნა ბექა ათაბაგი, რომელიც პირველად გათათრდა და სახელად საფარა ეწოდა.

რადგანაც ახალციხეს ოსმალეთის მთავრობაც იმას სცდი-

ლობდა, რომ ამ ადგილის გარეშემო მცხოვრებნიც მუსულმანის სარწმუნოების მიმდევარნი ყოფილიყვნენ, ამიტომ ქართველებს ძალით დაუწყეს გათათრება და ამ გათათრები-

- 4 -

სათვის მახვილსაც ხმარობდნენ. არც მესხეთ-ჯავახელნი აკლებდნენ მათ მტრობას. მესხთაგან მათ საქმე ძლიერ უჭირდებოდათ, ქართველთ გათათრება ერთობ უძნელდებოდა. მესხნი და ჯავახნი ჩვეულებრივის გმირობით ებრძოდნენ ოსმალთა სასულიერო წოდებას და არსად და არას დროს ადვილად არ ემორჩილებოდნენ. დროს განმავლობის და ჟამთა ვითარების მეოხებით მესხნი და ჯავახნიც მოიღალნენ ბრძოლაში და ამიტომ ზოგიერთს ადგილებში იწყეს ბედის მორჩილება, სჯულის გამოცვლა. სჯულის გამოცვლას დიდად ერიდებოდა მესხელ და ჯავახელ ქართველთ დედაკაცობა. ამის საფუძვლად კმარა გავიხსენოთ თუნდა როსტომ ფაშა ჯაყელის ცოლის მაგალითი, რომელმაც დიდის ტანჯვით დასთმო ქრისტიანობა და ისლამს დაუკავშირდა. ამით დააწყნარა მან თავის ქმრის როსტომ ფაშის გული. სამცხეში ქრისტიან ქართველთ საქმე ისე გამწვავდა, რომ 1713 წ. ახალციხეში საქვეყნოდ იქმნა დახრჩობილი ელისე არქიმანდრიტი. ოსმალეთის მთავრობას საკმარისად მობეზრდა ქართველ ქრისტიანებთან ბრძოლა, ისლამის ვრცელება და ამიტომ მესხეთსა და ჯავახეთში შემოიღეს ისეთი წესები, რაც ქართველთ გათათრებას ხელს უწყობდა.

აი ეს წესებიც:

1) მოლის, თუ ხოჯისაგან მინარეთიდგან დამახილ ლოცვის დროს რომ ქრისტიან ქართველს ან გაეცინა, ან დაყვირებით გაეჯავრებინა, ან კენჭი ესროლა და სხვა ამ გვარნი, ამ ქართველს უსათუოდ სიკვდილით სასჯელი ელოდა და მამულების წართმევა. ეს ეპატიებოდა მაშინ, როცა იგი გათათრდებოდა.

2) ჯამეს წინ თუ გაეველო ქართველს და აქ რამე სიტყვა ეთქვა თათრის წინააღმდეგ, ან ჯამეში ლოცვის, ბანვის და სხვა დროს, იმას სიკვდილი ელოდა. პატიება მხოლოდ გათათრების მეოხებით მოხდებოდა.

3) ქართველს აგინა თათარმა, შეუგინა ყველაფერი,

- 5 -

ქართველმაც პასუხი მისცა და სამგიერო გადუხადა სიტყვით, ან საქმით, და შეუგინა ზოგიერთი რამ სარწმუნოების მხარეები. მას სასჯელად სიკვდილი ელოდა. სიკვდილი ეპატიებოდა გათათრებით.

4) ქართველმა თუ თათრის სასაფლაოზე გაიარა და იქ დაპილწა, ამის სასჯელად ეკუთვნის დარბევა, მამულების წართმევა. ეს ეპატიება მხოლოდ გათათრებით.

5) ქართველმა თათრის „მეჯლის“, ყადებს, მათ მასლა-

ათს და ხაფიზ (ღვთის-მეტყველი) ხოჯებს პატივი არ სცა მდივან-ხანაში. მის სასჯელად დარბევა და მამულების წართმევაა. პატივი გათათრებით ელოდა.

6) ქრისტიანმა ქართველმა ქართველისაგან ფული ისესხა და აღარ მისცა, ან ფული დასტყუა და უარი სთქვა, ამხანაგი იყო და ამხანაგს უღალატა და ფული გამოორჩა, იმუშავა და ფული არ მისცა, იყიდა რამე და სამაგიერო არ გადაუხადა. ყველა ეს მას ეპატიებოდა გათათრებით.

7) ქართველმა მოკლა თავისი მამა, დედა, ცოლი, დაჲ, ან ძმა, გინდა სხვა მონათესავენიც და მასთან აიკლო დახოცილის ოჯახიც. ქართველს ყველა ეს ეპატიებოდა გათათრებით.

8) ქართველმა იქურდა, გაჰქურდა ეკლესიები, ეკვლესიების ნივთები აქა-იქ დაჰყიდა, ამას გარდა მოჰკლა მღვდელი, მთავარი, დიაკონი და აიკლო მათი სახლ-კარი. მას პატივება ელოდა მხოლოდ გათათრებით.

9) ქართველს საფაშო ხარჯი რომ ვერ გადაეხადნა და გინდ სიღარიბის გამო მას ამის გადახდა ვერც შესძლებოდა, ამის პატიობა მას გათათრებით ელოდა.

თუმცა მესხელ და ჯავახელ ქართველ ქრისტიანებს დაუწყეს გადაგვარება, მაგრამ იყვნენ მათში ისეთნიც, რომელნიც თვით უკანასკნელ სისხლის წვეთამდინაც-კი იღვწოდნენ მწარედ, ყოველნაირ საიდუმლო საშუალებას ხმარობდნენ და თათრობას-კი არ უკავშირდებოდნენ. თუ უკავშირ-

– 6 –

დებოდნენ და იმასაც ისე, რომ ისლამთან ერთად ქრისტიანობას არ ჰკარგავდნენ და საიდუმლოდ ინახავდნენ, გარეგან-კი ისლამს აღიარებდნენ. ასეთ ჩუმ ქრისტიანთ ქართველთა რიცხვმა ჯავახეთში 1803 წლამდე მოახწია, ასევე იყო მურღულის ხეობისაკენ და პარხალში, რომელთა ქრისტიანეთ მომსწრეთ და მნახველად ითვლებოდნენ გრიგოლ გურიელი და დიმი. ბაქრაძე. მურღულის ჩუმ ქრისტიან ქართველთა მოძღვარიღებრაძე ყოფილა, – მღებროვი, ტრაპიზონში ნამყოფი, ბერძნების სკოლაში ნასწავლი და იქვე ნაკურთხი იყო ბერძნის ეპისკოპოსისაგან. საინტერესო აქ ერთი ის არის, რომ ტრაპიზონის ბერძენთ სკოლაში გაზრდილს ქართველს და მასთანვე ბერძნულის ენით განვითარებულს ქართველი ენა და ისიც ძველი ხუცრის წიგნების კითხვა ისე კარგად სცოდნია, რომ მას თავისუფლად შესძლებია ქართული წიგნების კითხვა და მასთანვე დიდის შიშით და ძრწოლით ქართული ენით ქადაგება, იმ ენით მოქმედება და გრძნობა, რომელ ენაც ოსმალთაგან სასტიკათაც იღვენებოდა.

ოსმალეთის საქართველოში, აქაიქ, სადაც-კი ქართველთა შეინახეს მამა-პაპური სჯული და ენა, ამათში სამღვდლონი ყოველთვის ერთის ოჯახიდან გამოდიოდნენ. მღვდელი-მამა რომ მოკვდებოდა, მის სიკვდილის შემდეგ მღვდე-

ლობა შვილს რჩებოდა, რომელსაც თვით მამა ამზადებდა. მომზადების შემდეგ ამ სამღვდელი პირს ტრაპიზონს გზავნიდნენ და იქ აკურთხებიდნენ ბერძნის ეპისკოპოსს. ქართლსა და იმერეთში გადმოსვლას-კი ვერ ბედავდნენ, რადგანაც ოსმალთა სასულიერო წოდებისა ემინოდათ, რომ არ შეეგვიტყონო. რამდენსაც ოსმალნი რომელიმეს კუთხის ქართველთ უფრო სტანჯავდნენ სარწმუნოების ცვლილებისათვის, იმდენი საუკეთესო ქართველნი და მებრძოლნიც იქ უფრო ხშირად სჩნდებოდნენ. ასეთია მაგალითებრ, ჯავახეთი და მესხეთი.

– 7 –

ასპინძის ომის შემდეგ ოსმალთა ჯავახეთში არამც თუ მართლ-მადიდებელთ, არამედ ქართველ კათოლიკეთაც-კი დაუწყეს დევნა. არსად აღარავის სიტყვის თქმის ნებასაც არ აძლევდნენ და რამდენიმე ალაგას სტანჯეს ქრისტიანები. ასპინძას, სოფ. ბალაჯარის და ახალ-შენის ქართველთ კათოლიკეებიც-კი დასაჯეს და გაათათრეს. ასპინძის და აღდუგენის კათოლიკენი მთლად მაშინ გაათათრდნენ, რომელთა შთამომავალ ფანატიკ შვილებთაგანნი დღესაც სცხოვრობენ სოფ. ასპინძას დ ზოგნი ოსმალშიაც წავიდნენ. ამ დროს ოსმალნი ისე აღმხედრდნენ ქართველებზედ, რომ მათ წინაღმდეგ ვეღარას აწყობდნენ თვით ქართველთ მხნე პატრებიც. სწორედ ამ დროს გაათათრეს მათ დიდი ძალი ქართველ კათოლიკებისა. თუმცა ასეთი საშინელი გარემოება დატრიალდა ოსმალთაგან, თუმცა ქართველთ დევნის ზომა საზღვარ გადავიდა, მაგრამ ამ დროსაც-კი ქართველთ შორის არ მოსპობილან აქა იქ თითო ოროლა ჩუმი ქრისტიან მოძღვართ რიცხვი, რომელთაც ხალხში აქა იქ თავ-გადადებითაც უღვაწიათ. ასეთი პირების რიცხვს ეკუთვნიან ვასილი და საბა მღვდელი ორბელიანები, რომელნიც საუკუნის დამლევს სცხოვრობდნენ. გრიგოლ მღვდელი, დესპოდე ეპისკოპოსი, ტომით ბერძენი.

მესხეთის ქართველთა საიდუმლო ქრისტიანეთ რიცხვი ყოველთვის არსებობდა და მათი რიცხვი 25 სოფელზედ მეტიც ყოფილა, ამათს საიდუმლო მღვდელს ოსმალურად ეგვა, თავზედ სარული ეხურა ან დოლობანდი. ხშირად ჩოხასაც იცვამდნენ, ზედ ნაბადს ისხამდნენ და საეკკლესიო ნივთებს და წიგნებს ქვეშ მალავდნენ.

თავიანთი სალოცავი ოთახი გაკეთებული ჰქონდათ დარნების მსგავსად, თხრილებში, სათონეში და სხვა. საიდუმლო მღვდელნი ამ ადგილებში ულოცავდნენ ჩუმ ქრისტიანებს. საღმრთო მსახურებას ისე ოსტატურად ასრულებდნენ, რომ მათის მოქმედებისა ვერავის-რა ესმოდა.

ასეთი მღვდლები 1819 წლებამდე ყოფილან და საი-

– 8 –

დუმლო ქრისტიანებიც მრავლად ჰყოლიათ. ეს საიდუმლო

ქრისტიან მღვდელნი და ერნი სისწორით ასრულებდნენ თვით მუსულმანთა სჯულის წესებსაც. ჯამეში ერთგულად დაიარებოდნენ, ყოველს სავალდებულო წესსაც ასრულებდნენ, და ისე, რომ კაცი თავის დღეში ვერ იფიქრებდა, იგინი ნამდვილი მუსულმანები არ არიან და მათში ქრისტიანობის რამე არსებობსო.

ამით ეს პირნი დიდს შნოს, დიდს ოსტატობას იჩენდნენ. ასრულებდნენ ქართველთ დღესასწაულებსაც, მაგალითებრ, აღდგომას; იცოდნენ კვერცხის შეღებვა, მილოცვა, საღმრთოს დაკვლა და სხვა.

წმინდა სანთელს, ნართს და სხვა ამ გვარებსაც თვითონვე ამზადებდნენ, ზიარება, სეფისკვერის დარიგება, ზეთის ცხებაც სცოდნიათ.

საიდუმლო ქრისტიანეთ ასპარეზზედ დიდად დაიმსახურეს თავი რამდენიმე საიდუმლო მღვდელმა, ორბელიანებმა, ხმალაძეებმა და სალარიძეებმა. ამათ შორის ფრიად გამოჩენილი ყოფილა ვასილი მღვდელი ორბელიანი, რომელიც იერუსალიმიდამ 1757 წ. წამოსულა საქართველოში. ეს მღვდელი ანაფორას თურმე ამკარად ატარებდა. ამავე ვასილის დროს ყოფილან მღვდლებად გრიგოლი, დიმიტრი და დესპოდე ეპისკოპოზი. ესენი ყველგან ქართველთ ამხნევედნენ, მომავლის იმედებს უნერგავდნენ და თან არწმუნებდნენ: მაგრად იყავით, მომავალი ჩვენია, ჩვენ ქრისტიან ქართველებთან დაკავშირდებითო. საიდუმლო ქართველნიც, რასაკვირველია, გმირულად მოქმედებდნენ და იღვწოდნენ, ყველაფერს ითმენდნენ.

1805 წ. ამ მღვდლების ამბავი შეუტყვია ვიღაც ფანატიკოს ხოჯას, დავა აუტეხია და ეს დავა კონსტანტინეპოლს წასულა, იქაური შეიხ ულისლამი დიდად განრისხებულა. იქიდან ახალციხის სელიმ ფაშას დიდი საყვედური და

– 9 –

მუქარის წერილი მოსვლია. ფაშა გაცეცხლებულა, მაშინვე დაუბარებია ეს მღვდელნი და უკითხავს:

– შევიტყე, ქრისტიანების სჯულს არა სჯერდებით და სხვებსაც ახვევთ თავზედ?

– არა, ჩვენო ფაშავ, ჩვენ იმდენი დრო სადა გვაქვს და ან, როგორ მოვახერხებთ ამას.

– მე დამარწმუნეს, მასთან დიდი საყვედურიც მომივიდა. გთხოვთ, ჩემს საბრძანებელს მოშორდეთ და წახვიდეთ აქედგან?

– ჩვენ მაგას ვერ ვიზამთ.

– დახოცილ იქმნებით და აქ-კი არ დამთებით!

– დაგვხოცე, მაინც ბოლო ეგ არის ჩვენი.

– უსათუოდ მოისპობით, მოშორდით აქაურობასა.

– ერთს წუთსაც ნუ გვაცოცხლებთ, თუ ჩვენზედ რამე ეჭვს იქონიებთ. თუ ან ვისმე თათარს ათქმევინებთ, რომ იმას ჩვენ ქრისტიანურად ვალოცებთ, ან მათში სადმე რამე

გვექადაგოს ქართველებზედ.

– მაშ თქვენ თათრის ოჯახებში რად დაიარებით, იმათში რა გესაქმებათ, რა გინდათ?

– ისინი ჩვენი დოსტები არიან.

– მე ეგ არ ვიცი; ბრძანება ასეთია, ან მოშორდით ახალ-ციხეს და ან გათათრდით.

– ვერც ახალციხეს მოვშორდებით, ვერც გავთათრდებით. აქედამ არსად წავალთ.

– იმას გარეშე, რომ თქვენ ჩვენს თათრებში ქრისტიანობას ავრცელებთ და ქართულად ლაპარაკობთ, ახალ-ციხიდან რუსის მთავრობას ცნობებსაც უგზავნით, აქ რუსების მოყვანა გინდათ. თუ არ წახვალთ, იცოდეთ, დაიხოცებით. მე გიბრძანებთ, წახვიდეთ.

— არ წავალთ, არა, არა. რაც გენებოს, ისა ჰქენით, ჩვენთან ლაპარაკი უბრალოა.

– 10 –

– გირჩევთ, დაგვთანხმდეთ, თორემ თქვენი საქმე ცუდად იქმნება.

ფაშამ დარიგება მისცა და შინ გაისტუმრა. საპასუხო დროდ მეორე დღე იყო დანიშნული, მაგრამ მეორე დღესაც იგივე პასუხი მიიღო ფაშამ, რომელიც დაემუქრა: საქმე სიკვდილით გათავდებო.

ესენი წავიდნენ შინ, შეკრიბეს ქრისტიანი ქართველები და გადასწყვიტეს: ჩვენ აქედგან ფეხს არ მოვიცვლითო.

დანიშნულს დღეს წავიდნენ ფაშასთან და მოახსენეს, აქედგან ვერსად წავალთ და ვერც გავთათრდებითო. ფაშას ჯავრი მოუვიდა და კვალად მისცა სამი დღის ვადა.

მესამე დღეს წარსდგნენ ფაშის წინაშე და ასეთი პასუხი მისცეს: „ვიდრე ცოცხლები ვართ, აქედგან წასულებს ვერ გვნახავ, აქ დავრჩებით და აქვე დავიხოცებით“.

ფაშამ გადასწყვიტა, ეს სამივე კაცი სიკვდილით დაესაჯა. ახალციხის ციხის გალავანში ფაშა სცხოვრებდა, დიდი მედრესეც იქ იყო და ქრისტიანეთ საჯალათოც. აქ პირველად თავი მოსჭრეს ვასილ მღვდელს, ორბელიანს, რომელმაც თავის მოჭრის წინად ფაშას მუქარით უთხრა:

– ყველას ხომ ვერ დასჭრი თავებს, დღეს თუ ხვალ სამაგიერო მოგეკითხება ქრისტიანეთაგან.

ვასილის შემდეგ დესპოდე ეპისკოპოსი სტანჯეს, ჰგვემეს და თავი გააგდებინეს. გრიგოლ მღვდელს ამათის საცოდავობის ცქერით გული წაუვიდა და გარდაიცვალა. ესე რომ მისი დასჯა და თავის მოაჭრა ველარ მოასწრეს.

ეს შემთხვევა მოხდა 1806 წ., შემოდგომის პირზედ.

ამათი წამების ამბები ახალციხეში მალე მოიფინა. ფაშისათვის მოუხსენებიათ, მაგ დახოცილებს ერთი ამხანაგიც ჰყავსთო. ეს ყოფილა მთავარი სტეფანე ლორთქიფანიძე. ფაშას სტეფანე დაუბარებია, ფული მიუცია და დაუვალებია, ეს გვამები თქვენებურის წესით დაასაფლავეო. ლორთ-

ქიფანიძეს წაუსვენებია და დაუსაფლავებია იქ, სადაც დღეს

– 11 –

ახალციხის ქართველ წმ. მარინეს ეკკლესიაა. ხსენებულ ტაძრის ერთს კედელზედ არის ქართული წარწერაც, რომელიც ცხადად მოწმობს ვასილი მღვდელის ამაგს.

ამათს შემდეგ ახალციხეში მოღვაწეობდნენ იოსებ მღვდელი ორბელიანი, ძე ვასილისა და პეტრე მღვდელი ხმალაძე და სხვანი.

ამ ორბელიანთ მოძღვართა შთამომავალია აწინდელი ახალციხის მცხოვრები ცნობილი ქართველი იაკობ იოსების ძე ორბელიანი, კაცი ხნიერი და ცნობილი კეთილის ადამიანობით. ამათს ოჯახში ბევრი რამ ძველი ამბებია დაშთენილი და ამ ცნობების უმეტესი ნაწილიც მათში შევკრიბე. როგორც თვით იაკობი, ისე ამისი დაც მეტად კარგი მომთხრობნი არიან ქართველთა ძველებურის ამბების.

მესხეთის და ჯავახეთის უმეტესმა ნაწილმა, ქართველ მაჰმადიანებისამ, დაკარგა ქართული ენა. თუმცა გარშემო ქართულად მოლაპარაკე ქართველები ახვევიან, მაგრამ ესენი-კი ისე გათახსირდნენ და ისე გადაგვარდნენ, რომ დღეს არამც თუ ქართული ენის ხმარება, არამედ საქართველოს ხსენებაც-კი ჭირივით სძულთ.

საომარი იარაღის ხელოსნობა და მისი დაცემა სამცხე-სათაბაგო და მაჭახელს.

ძველად მაჭახელში განთქმული იყო საომარი იარაღის კეთების ოსტატობა. მთელ დასავლეთ საქართველოში ქებული იყო ეს კუთხე ასეთ იარაღთა ხელოსნობით. მაჭახლელებს ასეთის კარგის ხელობის ცოდნით ძველადგანვე იცნობდნენ ათაბეგში, გურიელები, დადიანები, შარუაშიძეები, დადიშქელიანები, მთავარნი და მეფენი ქართველთა. საქართველოს ოსმალთაგან დამორჩილების შემდეგ მაჭახლელებმა სახელი განითქვეს ოსმალეთშიაც, ნამეტურ სტამბოლს, დიარბექირს, ქურთისტანს, შამს და სხვა უშორეს ადგილებშიაც.

როგორც ცნობები გვაუწყებს, მაჭახელში ეს ხელობა თითქმის საერო საკუთრებათ ყოფილა გადაქცეული. ყოველ მაჭახლელებს კარგად სცოდნია ეს ხელობა. თითქმის ძველის დროდამ ვიდრე ოსმალთა დაიჭერდა ამ კუთხეს, მინამდი ყოველი სოფელი თავისთვის ამზადებდა ყოველს საჭირო სახმარ იარაღს, ხოლო იყო ისეთი ადგილებიც – სოფლები, სადაც კერძოდ ამის ქარხნებიც არსებობდა. ასეთია მაგალითებრ სოფ. ხერთვისი, ეფფრატი და სხვანი, სადაც ძველადგანვე ქარხნები არსებობდა და იქ მრავლად მუშაობდნენ ხელოსნები და იარაღი გამოჰყვანდათ.

მაჭახლის იარაღი ქებული იყო ჯერეთ მეფეების დროდენ და შემდგომ ოსმალთა მფლობელობისა. მაჭახლის იარაღს

ქებით მოიხსენებენ მეზღაპრენი თავიანთ ზღაპრებში, მეზაირანი და მელექსენი შაირებში იტყვიან ასე: – „მაჭახელი, ან სტამბოლი“. ე. ი. იარაღი უნდა იქმნეს მაჭახლის, ან სტამბოლსაო. ერთობ კაი ფასი ჰქონია აქაურს იარაღს. იარაღებთ შორის მთელს აზიაში და ოსმალეთს სახელოვნებდა

– 13 –

დამბაჩა „ნალფარა“ ძველადგანვე შემოღებული „სირმა“ და-ხვევული, სევადებით „თაფურნი“ და დაკენკილი. ორი შემო-ღებულია ქართველთ მეფობის დროს და თვით სახელებიც გვაუწყებს მას და ხოლო მესამე კი ოსმალთ მფლობელობის დროს უნდა იყოს შემოტანილი, რადგანც თვით სიტყვაც ოსმა-ლურია.

ამ სამს დასახელებულთ გარდა სხვა იარაღებიც კარ-გად გამოჰყვანდათ იარაღების სევადები, ყვავილები და ას-ოები ხელოვნურად ამოჭრილი განცვიფრებაში მოიყვანენ მნა-ხველს, სანაქებოა მათი ნახვა და მზერა, ნამეტურ საინტე-რესო და მეტად იშვიათი სანახავია ისეთი იარაღები, რომ-ლებიც ქართველთ მეფობის დროს არს გაკეთებული და რომ-ლებზედაც ოსტატურად ქართული ასოებიც არს ამოჭრი-ლი, დღეს კი ასეთი იარაღი იშვიათია და ქართული ასო-ების ხომ ჰაჭანებაც აღარ არის, რადგანაც მაჭახლელები ფანა-ტიკები არიან და ქართველთ ენის აღარაფერი სწამთ. მაჭა-ხლის იარაღი ისეთ ფასებში ყოფილა, რომ თოფი, დამბაჩა, ხმალი და ხანჯალი 20 მ. 300 მანეთამდე ავიდოდა და უფ-რო მეტ ფასიანიც იქმნებოდა, თუკი მას მსურველი გამო-უჩნდებოდა. სტამბოლში ყველა ფაშის სახლში და სახელ-მწიფო კაცთა იარაღს მაჭახელი პირველობდა, მათს მკერდს და გულს ესენი ამშვენებდენ. ოსმალეთში ყველა მეომარმა იცოდა მაჭახლურ ოსტატურ იარაღების მნიშვნელობა. ცნო-ბები არს დაშთენილი, რომ მაჭახლური იარაღი სტამბოლს გარდა სხვა ქვეყნებშიც მიჰქონდათ დასაყიდათაო. ასეთს ქებაში ყოფილა ძველად მაჭახლის იარაღი.

დღესკი მაჭახელში ამის მსგავსი აღარაფერია დაშთენი-ლი. ყოველივე ჟამთა ვითარების მახვილმა ჩანთქა. აქ დავა-რდა მთლათ ეს ხელობა და დღეს მთელს მაჭახელში სულ ხუთი კაცილა იქმნება, რომელთაც იციან ეს ძველებური სევადიანი ხელობის ოსტატობა, დანარჩენი ყოველივე მო-ისპო და არქივს ჩაბარდა. კარგად ვიცით, რომ მაჭახლიდამ

– 14 –

წელიწადში რამდენიმე ათასი ცალი ხმალი, ხანჯალი, თოფი და დამბაჩა გამოვიდოდა. დღეს კი მაჭახელში ამის აღარაფე-რია დარჩენილი და რამდენიმე ხნის შემდეგ აქ ეს სულ მოისპობა, აღარაფერი დაშთება. იქმნება ეს მოხსენება დამ-თეს მის ნაშთად, რომ ერთხელ მაჭახელში ასეთი ხელობა გაბრწყინვებული იყო და მრავლადაც მოფენილი აქა იქ.

ისიც კი უნდა ითქვას, რომ მაჭახლურ თოფ-იარაღის კეთების ოსტატობას სხვა კუთხის მაკმადიანებიც სწავლობდნენ და მათ ეს ოსტატობა სხვაგანაც გაჰქონდათ.

იმსაც კი ლაპარაკობენ, რომ იარაღისათვის საჭირო რკინა, ტყვია, ფოლადი, თითბერი, სპილენძი და თუჯი აქვე მაჭახელში გამოჰყვანდათ. ყოველივეს აქ პოულობდნო. აქ იყო ყველას მადნებო. მაჭახლელებისგან ეს ხელობა ლაზებს ძველადგანვე შეუსწავლიათ და გაურცელებიათ ლაზისტანში. მცოდნე კაცებმა მითხრეს, რომელთაც ლაზიკაში უმგზავრნიათ, რომ ამ ხელობამ იქაც იწყო საკმარისად კლებათ. დღეს თუ რამეა, იქაც ნატამალობსო. ჯიბრს უწევს ევროპიელი იარაღი – ნამეტურ დამბაჩა, ანუ მარტენის სისტემის ლივერი. ლაზისტანში ამ ხელობასთან სხვაც ბევრი რამ ეცემა და ეძლევა დავიწყებას.

სამცხესა და ლაზისტანში გემების და ნავების კეთება,
გემისნობის და ნავოსნობის დაცემა მათში.

ნავოსნობა და გემოსნობა ქართველებში ერთობ ძველ დროს უნდა ვაკუთნოდ. ევროპის მსწავლულთა თქმით ქართველებს ნავოსნობა ბერძნებზედ ადრე სცოდნიათ. ამ აზრისა არის ბარონ როზენიც. კოლხები ძველ მწერლებისაგან შენიშნულნი არიან როგორც წარჩინებულ ძველ კულტურულ ხალხთაგანნი, კოლხები ხომ ქართველები არიან. კოლხებმა ძველადგანვე იცოდნენ კარგად ზღვაზედ მოგზაურობა და ცურვაც. იგინივე აკეთებდნენ კარგად გემებს, ნავებს, ხომალდებს და სხვა სამგზავრო სატარებელთ, რადგანაც გემების, ნავების და ხომალდების კეთებასთან მჭიდროთ არს გადაბმული თვით ნაოსნობაც ამიტომ ჩვენ აქ ორივეზედ ერთად ვისაუბრებთ.

გემების და ხომალდების კეთება ითხოვს ისეთ ოსტატთა რიცხვს, რომელთაც კარგად უნდა იცოდნენ ზღვაში მოგზაურობა და ნაოსნობაც, გარდა ამის ისიც თუ მოგზაურობის დროს მატარებელს სად რა ხიფათი შეემთხვევა, სად როგორის ვითარებით უნდა ასეთ მატარებელთ მოწყობა, მომართვა და ან კეთების დროს სად რა მხარე რა გვარის ზომით და ნაჭრებით უნდა დაიჭიროს. ესეთი ოსტატობა და მოხერხება ჩვენში ერთობ წინ ყოფილა წასული, რადგანაც მის განვითარებისთვის ქართველთ ერის მოგზაურობით პირობებიც მოითხოვდა, ნამეტურ ქართველთ მოგზაურობა საბერძნეთში და სხვაგანაც.

მოგახსენებათ, რომ ქართველნი საბერძნეთში მოგზაურობას გემებით და ხომალდებით ძველადგანვე შეეჩვივნენ. ქართველთაგანნი ხშირად მოგზაურობდნენ იქ და ქრისტიანობის

მიღების შემდეგიდამ ხომ საქართველოდამ ქართველნი მიემგზავრებოდენ მუდამ თვეს, კვირას და თითქმის ყოველ დღეს. მიდიოდნენ მეფენი, მთავარნი, მოქალაქენი, გლეხნი, მღვდელნი, ბერნი და ქალებიც. ერთის სიტყვით, არ იყო ისეთი ქართველი კაცი, რომ იმას საბერძნეთში წასვლის ნატვრა არა ჰქონიყოს. ასეთმა გარემოებამ და მგზავრთა სიმრავლემ ქართველებში ძველადგანვე ააღორძინა ხსენებული ხელობა და მის მიმდევრობა. დროის განმავლობის წყალობით, X საუკუნეში, ქართველებში ეს ოსტატობა უკვე კარგად იყო მოწყობილი და XII საუკუნეში ხომ დავით აღმაშენებლის ჟამს უმაღლეს ხელოვნების წერტილამდის აღვიდა. საქართველოში ნავოსნობის სკოლაც კი დაარსდა, მის მეთაურთ და ხელმძღვანელათ მცოდნე კაცები ირიცხებოდენ. ამათ საქმე ისე კარგადა მოაწყეს და ნავოსნობა ისე დააწინაურეს, რომ მათ ძნელათ რომ რამეში შეცთომა მოსვლიყოთ. ამის აღორძინების დასაწყისი მათში თან და თან ის კარგის განვითარებით მომხდარა.

ნავოსნებამ კარგად იცოდნენ ზღვაზედ მოგზაურობა და ბანაობა, ამას იგინი სწავლობდენ პატარობიდანვე.

მათ კარგად იცოდნენ ტაროსის ვითარება და ზღვის ღელვის დასაწყისი, ღელვის ხანა და დაწყნარების დრო.

იცოდნენ კარგად ზღვაში სავალი ფონი, აღმოსავლეთი, დასავლეთი, სამხრეთი და ჩრდილოეთი. კომპასი არ ჰქონდათ მრავლად, მაგრამ თვით იყვნენ კომპასი.

იცოდნენ ერთის სიტყვით ყველა საჭირო მხარე ნაგების, გემის და ხომალდების ტარების, მოსმის, გაყვანის, გადატანის, ხალხის მშვიდობით გადასხმის და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვანი. შესწავლილი ჰქონდათ ღელვის დროს თავის გადარჩენის ოსტატობაც და უკეთ რომ ვსთქვათ, ღელვის დაწყების წინა-გრძნობა. იგინი იყვნენ ცოცხალი ბარომეტრი და ტერმომეტრი.

იცოდენ ხელობა გემების კეთების, თოკების და ღაზლების

წვნის და გზაში ყოველივე თუ რამ დასჭირდებოდათ, სულ მათის ზედამხედველობის ქვეშ კეთდებოდა, ყველაფერს თვით აკეთებდენ, თან ჰქონდათ ყველაფერი იაღალი, რაც კი საჭირო იყო დაზიანებულ გემთა და ხომალდთა გასაკეთებლად.

ვიტყვით აქ კიდევ დამატებით, რომ იგინივე იყვნენ კარგი მეთევზენი და ბადეების მქსოველნიც, სათევზავო საჭერი იარაღების გამკეთებელიც. ბევრის კიდევ სხვა მხარეთა და საგანთა ცოდნა აქვდათ, რასაც ჩვენ აქ ყველას ვერ მოვსთვლით. ყველა ამ საქმეთა და საგანთა ცოდნა წარმოადგენდა აუცილებელს საჭიროებას და ღირსებას ქართველის გემოსანის, ნავოსანისთვის და სწორედ ესევე ღირსება იყო სახე ქართველის სანავოსნო სკოლისა. ვიტყვით, რომ ქართველებს სანავოსნო სკოლები ძველადგანვე გვქონდა, მისი

ოსტატობა და ღირსება დიდის პატიოსნებით და ოსტატობით იყო გარე შემოსილი და მოსილი. უამისობა არც შეიძლებოდა და ქართველთ ისე კარგად იცოდნენ ზღვაზედ მგზავრობა, რომ ამას აქებენ თავ-თავის დროის ქართველ ხელოვანი მწერლებიც. მოწმობენ, რომ ქართველთა ზღვაზედ მგზავრობა ისე კარგად იცოდნენ, რომ თვით ღელვის დროსაც კი უვნოდ მგზავრობდნენ. გრიგოლ ჩახრუხადის თქმით, თითქოს ზღვა დაწყნარებული იყო და მარტოდენ ნიავი ჰქროდაო, ისე ოსტატურად მიმოდდიოდნენ ზღვაში ღელვის დროსაც კი ქართველ ნავოსანი და გემოსნებიო. ესე ყოფილა ძველად ქართველ ნავოსნობის სკოლის სწავლის საქმე განვითარებული და ვგონებ ამაში ეჭვი არავის ექნება, ცილს ვერავინ დაგვწამებს.

როგორც სკოლა იყო და მისი წესები საქართველოში ამაღლებული, ისევე კარგი უშიშარი მნიშვნელობა ჰქონდა ხალხში ზღვაზედ მოგზაურობას. რადგანაც ამ საქმის პატივის ცემა და მნიშვნელობა ყველას შეგნებული ჰქონია, ამიტომ ამ საქმეთა ხელობის ცოდნაც დიდის ხალისით იფინებოდა და ისწავლებოდა შავი ზღვის ნაპირას მდებარე მცხოვრებ ქართველთაგან და შესანიშნავია, რომ ამის ასპარეზზედ ძველადგანვე დიდის ხალისით აღმოჩენილან ლაზები, ლივანელები და ყველა ის ქართველნი, ვინც კი ზღვასთან ახლოს სცხოვრებდნენ და სანავოსნო ხელობასაც კარგად მისდევდნენ. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ლაზები და ლივანელები ნავოსნობით, გემოსნობით და ამ სამგზავრო ხომალდთა კეთების სიყვარულით გატაცებულნი ყოფილან. ლაზები ძველადგანვე ზღვის კაცებათ, თუ შვილებათ ირიცხებოდნენ და ლივანელნი ჭოროხის ხეობის და მდინარის მდევებათ.

ჩვენდა სამწუხაროდ არ გვაქვს მის ცნობები, თუ გემების და ხომალდების პატრონებად ვინ იყვნენ, თითო კაცი, თუ რამდენიმე ამხანაგი, ანუ შემდგარი ამხანაგობა. არც ის ვიცით, თუ მგზავრობის ფასი როგორ იყო და ან მგზავრობა რა გვარად იცოდნენ. ცხადი საქმეა კი, რომ მათ ყოველივე ამის წესები მოწყობილი ექმნებოდათ და ისიც კი უნდა ვსთქვათ, რომ იგი არც უბრალოდ იქმნებოდა მომართული, რადგანაც ხშირად საქართველოდამ საბერძნეთში მგზავრობდნენ თვით საქართველოს უმაღლესი პირნი-მეფენი, ესენი აბა ტივებზედ და ღია ნაგებზედ ხომ არ დასხდებოდნენ, უეჭველია მათთვის შესაფერად მოწყობილი გემები და ხომალდები ექმნებოდათ და მგზავრობის გეგმაც კარგად შედგენილი; შეუძლებელია, რომ ძველად ამ საზღვაო მგზავრობაზედ ქართველებს არა ეწეროთ რა, წერით კი დასწერდნენ, მაგრამ მათ ჩვენ დრომდე ჟამთა ვითარების მოსვლის წყალობით არ უნდა მოეღწიოთ, ეს რომ ასე არ ყოფილიყოს, მაშინ ხომ ჩვენ ასე ცარიელები არ დავშთებოდით. სამწუხაროდ ჩვენი საქმენი ასეა თვით ჩვენგანვე მოწყობილნი, რომ წინაღმდეგ მებრძო-

ლად ჩვენს თავს და წარსულს თვით ჩვენვე უხდებით, ჩვენ ვარღვევთ და ვაუქმებთ ყოველივეს ჩვენსას, რაც სხვები უნდა გვირღვევდნენ და გვისპობდნენ. ესე გავთახსირდით ჩვენ. ესე უკუღმა წარვედით ცხოვრების გზაზედ.

დღევანდელ ზოგს ქართველს რომ უთხრათ, რომ ადრე

– 19 –

ქართველებს ნაოსნობის სკოლა გვექონიაო, ვინ იცის, იქმნება იგი მგელივით მოგვარდეს და დაგიწყოს კიცხვა და ყვირილი, რომ ნაოსნობის სკოლა კი არა და უნივერსიტეტიც ჰქონიათო! ამას რასაკვირველია მასხარობით იტყვის. უნდა ვსთქვათ, რომ ნაოსნობა და გემოსნობა ლაზებს გარდა მეგრელებსაც კარგად სცოდნიათ. ამის სრული მოწამეა ის გარემოება, რომ ჯერეთ ქრისტეს წინეთ და შემდეგაც შავი ზღვიდამ, ფოთის მახლობლივ, გემები შემოდოდნენ რიონში, მერე რიონით მოემართებოდნენ ორ პირამდის. მას აქეთ და იქითაც აუარებელი საქონელი გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ. ბერძენთა ძველ მწერლებთა ცნობებით აქედამ წლიურად ვაჭრებს გაჰქონდათ რამდენიმე მილიონი საქონელი, ისევე შემოჰქონდათ. ყოველივე ესეთი პირობები ითხოვდა როგორც ქართველთ დაწინაურებას სახელოსნოს განვითარების მხრით, ისევე ნაოსნობას და მეზღვაურობის კარგად მიხვედრას. ასე იყო ძველად ქართველ ტომის ვითარება ამ საქმეთა ასპარეზზედ. ქართველს საკმაოდ ჰქონდა დროის შესაფერად როგორც ხელოსნობის ნიჭი, ისევე მეზღვაურების, ნაოსნობის და ვაჭრობისაც.

დღეს კი ყოველივე მოისპო ქართველთ ტომისა, ჩვენში აღარაფერია დაშთენილი. ჩვენს საკუთრებათ დაშთა მხოლოდ მეტივობა. ქართველთაგან დღეს მეტივეს თუ დასახლებს ვინმე და იტყვის, თორემ ნავოსანი, გემოსანი და მეზღვაურთა ხსენება ჭაჭანებითაც აღარ არის, ყოველივე არქივს ჩაბარდა. დღეს აქა იქ თუ ქართველ მენავეობას თუ შეხვდებით, მეზღვაურთ და გემების და ნავეების მკეთებელთ, ესენი იქმნებიან ისევ და ისევ ლაზები, აფხაზნი, მეგრელნი და სხვანი, მაგრამ მათი რიცხვიც სულ მცირეა, ისიც უბრალო საქმეები უკავიათ ხელში, რაც დღიურ მუშის ვალს შეადგენს. მეთაურ-მეზღვაურ ხელოვან ოსტატები ჩვენში აღარავინ სჩანს. მთელ დასავლეთ-სამხრეთ საქართველოში ერთ ქარხანასაც ვეღარ ვნახავთ ამისასა, ორიოდ პატარა ქარხანები მოიპოვება

– 20 –

ლივანაში, სადაც გამოჰყავსთ ჭოროხში სამგზავრო ნავეები, რომელ ნავებსაც ართვინიდამ აწარმოებენ და ამგზავრებენ კახაბრამდის. ისიც კი უნდა ითქვას, რომ ლაზებში ამბათ არი დაშთენილი, რომ ძველად ქართველებმა ნაოსნობა და გემების კეთების ხელობა ერთობ კარგად იცოდნენ, ისე რომ იგინი ბერძნებს, ოსმალებს და სხვათაც ამ ხელობის ცოდნით

დიდათ აღემატებოდნენ. შედარება რომ ყოფილიყო, მაშინ ქართველნი მათზედ მაღლა მდგარნიც აღმოსჩნდებოდნენ. ამასვე კარგად აჩენს დღევანდელ ლაზების და ჭანების მოხერხებული მეზღვაურობა და გემების ოსტატურად კეთების ხელოსნობა, რაც ლაზისტანში კიდევაც სჩანსო.

ლივანაში, ლაზისტანს და სხვა კუთხეებშიაც გემებს აკეთებდენ სხვა და სხვა ზომისას. ზოგი ისეთი გრძელი იყო და მასთან მაღალი, რომ სიგძე სიგანით დღეინდელ ევროპის გემებს არაფრით ჩამოუვარდება. ზოგს ისეთი დიდრონი ხუფებიც ეხურა, რომ მასში წვიმა ადვილათ ვერ ჩააღწევდა. იალქნები, აფრანი და სხვანი ჭერის ბანზედ აქვანდათ მომართული და ღუზა კი შიგ გემში იდო. როცა დასჭირდებოდათ, იალქნებს, აფრებს და სხვებს ჭერიდამ აუშვებდენ და აქროლდებოდნენ სხვა მოწყობილობით. ღუზას კი იქ უშვებდნენ, სადაც ალაგი იცოდნენ და საჭირო იყო მათვის. გემები კლასებათ არ იყო დაყოფილი, ყველა ერთად ისხდენ, მხოლოდ მოწინავე პირებს საუკეთესო, უპარატესი ადგილი ეთმობოდათ. ფასის გარდახდის საქმეც ვაჭრობით იყო. უნდა ითქვას, რომ ქართველებმა და ნამეტურ ლაზებმა ისე კარგად იცოდნენ გემების და ხომალდების კეთების ხელოსნობა, რასაც ძნელად რომ ბერძნების და ოსმალების ხელოსნობა სჯობნებოდა, თუმცა ბერძნები ევროპულ ოსტატობის საშუალებითაც იყვნენ გაწურთვნილნი გემების კეთებასა და ხელოსნობაში. ჩვენდა სამწუხაროდ, რაც საქართველოს დასავლეთ ნაწილი დაეცა და გათათრება დაუწყეს, რაც იქ დაეცა ქართველთ გვაროვნობა და ისლამის წყალობით ხალხოსნობაც ამოვარდა, ხალხოსნო-

– 21 –

ბასთან ერთად დაეცა ქართველ ერისაგან ძველად გაბრწყინილი გემების კეთების ხელოსნობა და მას სრულიად თათრული, ანუ ოსმალური სუნი ჩაედგა, ოსმალური სახელი ეწოდა. ის რაც წინეთ ქართველებისა იყო, დღეს ოსმალებისა არის, იგი დღეს მათს საკუთრებას შეადგენს. სამწუხაროდ ისიც კი უნდა ვსთქვათ, რომ ქართველ ტომისაგან მონარუქებული გემების კეთების ხელოსნობა ოსმალთა ხელში დარჩა მკვდრათ და უმოძრაოდ, მათ ხელში მან წინ ვერ წაიწია. დღეს მათში იგი წარმატების მაგიერ მოსპობაზეა დამდგარი, ეს იცის ისლამმა. ისლამის ხელში ჩვენი მამა პაპისაგან მონარუქებული ხელოსნობა დაჭლერქდა, სული ამოხდა და მოისპო. როგორც დასავლეთ საქართველოში მოისპო ქართველი გვარი, ისევე მოისპო ქართული ხელოსნობაც.

ვიტყვივით კი, რომ ქართველ ტომის გემების და ხომალდების კეთების ისტორიას დიდი წარსული აქვს, მისი დასაწყისი რამდენიმე ათასი წლის წინა დროებიდამ იწყება. მას მოიხსენებენ რომაელთ და ბიზანტიელთ ძველი მეისტორიე მწერლებიც. იგი უმნიშვნელო არავის ეგონოს, მას დიდი ვრცელი ისტორია აქვს, მხოლოდ დაკვირვება უნდა, ძველის

ძველ მეისტორიეთა ნაწერების კითხვა და ცნობების გარჩევა და გამოაშკარება. ქართველი ტომის ძეგა დურგლობის, ხურობის და მხერხავობის ნიჰს უარს ვერვინ ჰყოფს. თვით დღესაც კი ლაზები განთქმულნი არიან ხურობით და დურგლობით. გემებიც სწორედ ამათგან კეთდებოდა. მხერხაობა საქართველოში საერთოდ ისე იყო გავრცელებელი, რომ ამას უაღრესად მისდევდენ თვით რაჭველებიც კი. დღესაც რაჭველები საქართველოში კარგა ხუროებად, მხერხავებად და დურგლებად ირიცხებიან. რაც შეეხება ლაზებს და მათ ხელოსნობას გემის სასარგებლოდ, ამას ხომ ეჭვი არ უნდა, რადგანაც იგინი არამც თუ მარტოდ გემების და ხომალდების კაი მკეთებელნი იყვნენ, არამედ კარგი ნავოსნებიც. ნავო-

– 22 –

სნობაც ამათის წყალობით გაბრწყინდა მძინარ ოსმალთ ტომში და ამის ხელოსნობაც. დღეს შავი ზღვის ნაპირები ტრაპიზონ-სტამბოლამდე მოფენილია ქართველ და ლაზელ ტომის შვილებით. იგინი ირიცხებიან საუკეთესო ნავოსნებათ და ხელოსნებათ. იგინი ამგზავრებენ გემებს, ნავებს და მასთან მგზავრობის დროს დაზიანებულთაც შეაკეთებენ კიდევ. ყველაფერს მარდათ უძღვებიან, ყველაფერს კარგად აკეთებენ. მხოლოდ ჩვენი უძღურება ის გახლავსთ, რომ ყველა მათ თურქები ეწოდებათ და მათი ხელოსნობაც თურქთა ტომის საკუთრებათ შთება, თუმცა ლაზები დღესაც ლაზურად ლაპარაკობენ. თურქული ბევრმა არც კი იცის, მაგრამ რა გაეწყობა. ისლამის წყალობით ჩაყლაპულნი არიან და ჩვენთვის საყოველთაოდ დაკარგული. დღეს ბევრს იქმნება საკურველათაც კი დაუშთეს ის ამბავი, რომ ქართველებში ძველად გემების კეთებაც იცოდნენ, ხომალდებისაც და მასთან კარგად მგზავრობა, ანუ ნავოსნობა. აქ საოცრება არავისთვის რა უნდა იქმნეს, თუ ჩვენში ისტორიული ცოდნა აღორძინდება და ქართველთა ტომის შვილები თვალს გაახელებენ, თავიანთ წარსულს ნათელის თვალთ შებედვენ. ამის მოვალეა დღეს თვით ქართველ მაჰმადიანთ ახალგაზდობაც, რომ მათ შეისმინონ თავიანთი გვაროვნული მოვალეობა და იძიონ ის, რისაც მოვალეა ყოველი შვილი თავის ქვეყნისა – საქართველოსი. ამის ნიშნები უკვე არის. ქართველ მაჰმადიანთ შვილები იღვიძებენ, თვალს ახელებენ ისევე, როგორც ეს უკვე წინეთ ქართველებში და ქართველ კათოლიკეებში მოხდა.

სამზადისი

გურიის გათათრებისა და გათათრებულ ალი
(გიორგი) გურიელის დახვრეტა.

(ზუპირ ცნობები შეკრებილი აჭარაში)

ამ ალი გურიელის ამბავი მეტად უცხოა ჩვენთვის. ჩვენს ისტორიულს მასალებში ამ პირის შესახებ სულ არაფერი ცნობებია დაშთენილი. ამის შესახები ცნობები ადრე მე შევკრიბე აჭარაში, იგი მიაშბო ერთმა მოხუცმა ქართველ მაჰმადიანმა, რომელიც 1878 წლის შემდეგ, ქართველ მაჰმადიანთ ოსმალეთში დიდის გარდასახლების დროს ტრაპიზონში გადასახლებულა და იქ ვაჭრობს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ეს ვაჭარი კაცი აჭარაში დაბრუნდა და შემთხვევით გავიცანი. ალი გურიელის შესახებ სხვა და სხვა ცნობებთან ერთი სახალხო ლექსიც მითხრა. ყველა ის ცნობები ერთად შეკრებილი თფილისში გამოვგზავნე „ივერიის“ რედაქციაში დასაბეჭდათ, მაგრამ ეს წერილი რედაქციამდის არ მივიდა, გზაში დაიკარგა. ეხლა ახლად დავსწერე ეს ამბავი და ლექსი კი ვედარ მოვიგონე.

XVIII საუკუნის დამლევეს, ოსმალეთის ბძანებით ახალციხის ფაშებმა დიდი ზეგავლენა იწყეს გურიაზედ. ოსმალეთს დიდათ ენატრებოდა გურიის დაჭერა, მორჩილება და გურულების გათათრება. ამათ სურვილს განხორციელება არ ეძლეოდა, რადგანაც გურიელები ოსმალთა წინაშე დიდს ოსტატობას იჩენდნენ. საზოგადოთ გურულები, დადიანები, მასთან ყველა მთავრები საქართველოს ნაწილებისა, იმერეთ

– 24 –

ბატონები და ქართლის მეფენი ოსმალთ, სპარსთა წინაშე დიდს ოსტატობას იჩენდნენ. მათ აღმოსავლეთის ერთა მეფეთა პოლიტიკა კარგად იცოდნენ. ამიტომაც გახლდათ, რომ იგინი ამათ ვერ იმორჩილებდნენ, ვერ ატყუილებდნენ. აღმოსავლეთის ერთა საქმეებსა და პოლიტიკაში ქართველი მეფენი და მთავრებიც სჯობდენ, ამის შედარებაც არ შეიძლებოდა. ოსმალ სპარსებს ჩვენზედ ერთი უკეთესი შნო აქვნდათ მისი, რომ რაკი იგინი ჩვენ ვერ გვერეოდნენ, მერე თვით ჩვენში ეძებდნენ შინათ გამცემთ. ქართველებს იმხრობდენ და შინაურის ღალატის საშვალეებით გვესეოდნენ. სწორედ ამის მაგალითია სამცხე-საათაბაგოს დამორჩილების ისტორია და მისი გათათრების ამბები გურიაში. გურულებსაც კარგად შეეტყოთ. ალი მოვიდა თუ არა გურიაში, მაშინათვე დაიწყო მან საიდუმლოდ მოქმედება და თანამგრძნობთ ჯგუფის გაძლიერება. ხოლო ამის გაძლიერება გურიაში აღარ დასცალდა. გურულებმა მალე დაიჭირეს იგი და დააპატიმრეს. ერთ დღეს ალი გურიელს გურიის ერის ღალატიც გაუმჟღავნეს. ალი გურიელსა და გურულებს შორის დიდი უსიამოვნობა მოხდა. გურულებმა აღარ უძლეს ალი გურიელს და ბევრის თათბირის შემდეგ ხეზედ მიაკრეს და თოფით დახვრიტეს.

ეს ამბავი მთელს ქობულეთის, აჭარის და სხვათა ქართველ მაჰმადიანებს დიდთ ეწყინათ, ალიზედ გლოვნა დაიწყეს და მასზედ ლექსიც გამოთქვეს. ლექსის შინაარსი მოუ-

თხრობდა შემდეგს. როგორც მასში ვარდი აჰყვავდება, როგორც მისი სუნი მოიფინება აქეთ იქითო, ისევე მუსულმანობა აღორძინდება გურიასა და გურჯისტანშიო. მართალია საბრალო ალი გურიელი დახვრიტეთ გურულებმა, მაგრამ დიდი ფადიშაჰი და მუჰამედი არ შეგარჩენთ თქვენაო.

ოსმალთაც ძრიელ ეჯავრათ ალი გურულის დახვრეტა. გურულებს დაემუქრნენ კიდევ, სამაგიეროს გადახდა უნდოდათ, მაგრამ წადილის შესრულებას კი ველარ შეუდგენ, რადგანაც

– 25 –

1800 წლის შემდეგიდამ საქართველო რუსეთს ჩაბარდა და გურიას და იმერეთთან კი ალი გურიელის გამო დავი-დარაბა აღარ გამოდგებოდა, არამედ მისთვის მეგობრობა იყო საჭირო და სიყვარულიო, რომ იმერეთის სამთავროები და სამეფო მათი ერთგულ მოსამზღვრენი ყოფილიყვნენო. დამორჩილების და გათათრებისთვის ოსმალთ აღარ სცალოდათ და ამიტომ უფრო დაანებეს თავი ალი გურიელის ისე დაკარგვისაო.

ალი გურული რომ გურულებს ისე მალე არ დაეხვრიტათ, იმას რომ ეცოცხლა, გურიის საქმე გათათრებით გათავდებოდაო. იქმნება ეს ზოგიერთებმა დამტკიცებით მიიღონ. მე კი ვიტყვი, რომ ალი გურიელს წადილი ვერ შეუსრულებოდა, 1800 წლის შემდეგ გურიის ხალხი არ გათათრდებოდა, ვერც ძალით გაათათრებდენ. ის რაც ქობულეთში 1780 წლებს მოხდა, ეს გურიაში შემდეგ არ მოხდებოდა. ამას თავის მიზეზები აქვნდა. ოსმალთ ეგონათ, რომ როგორც სამცხე-საათაბაგოს ათაბაგი შევისყიდეთ და გავათათრეთო, გურიასაც ასე უზამთო.

სწორედ ასევე სურდათ გურიის დამორჩილებაც, როგორც იქ შეისყიდეს ბექა ჯაყელი, შემდეგ გათათრების საფარ ფაშა, ჯერეთ ეს გაათათრეს, მერე მთელი სამცხე გააუქმეს, მაგრამ დაიჭირეს და ქართველების ყოველივე მოსპეს და დაამხეს. სწორედ ასეთსავე გზას ადგნენ გურიის დამორჩილებაში, ამათ მოსპობაში და გურულების ავტონომიის გაუქმებაში.

XVIII საუკუნეს ბოლოს ოსმალთა მიაღწიეს თავიანთ საწადელს. გურულებში, გურულების ოჯახში სცხოვრებდა ერთი გურიელთაგანი გიორგი. გიორგის ვინაობა რაღაც სიბნელით არის მოცული. ეს გიორგი გურიელი სტამბოლში გაზრდილა, ოსმალური ენა და სხვა ენებიც სცოდნია კარგად, თავის დროის კვალად იგი შესამჩნევად ცნობილი პირი ყოფილა და მასთან მოხერხებულიც. დროს შესვლის, ანუ მოწიფულობის შემდეგ ოსმალეთიდგან საქართველოში დაბ-

– 26 –

რუნებულა. იგი სცხოვრებდა გურიაში, რასაკვირველია გურიელების ოჯახში. მას ყველა პატივის სცემდა, რადგანაც იცოდნენ კარგად რომ იგი სტამბოლს იყო გასდილი და ოს-

მალეთის მთავრობაც იცნობდა კარგად, პატივსაც სცემდნენ მას.

გიორგი გურიელი კარგის პატივით და ნდობით სარგებლობდა გურულების წინაშე. დიდის პატივით აღმატებული ვეღარ მოთავსდა თავის ქერქში. გურულების ღალატი ჩაიდო გულში. გაიქცა სტამბოლს, სულთანს გამოეცხადა და უთხრა: დიდებულო მზე და მთვარევე, მე მზათა ვარ, რომ ვიწამო ისლამი და მაჰმადი, მის მერმე ვეცადო, რომ მთელი გურიაც დაგიმორჩილოთ და მის მერმე იგინი ისე გაგიერთგულოდ, როა ბოლოს თათრობაც მივაღებინო. ხოლო ამისთვის საჭიროა თქვენი გზეებრივი დახმარებაც.

– მერე რა გინდა, რა გსურს, რომ გეწყალობოს ჩვენგან? ჰკითხა სულთანმა.

– მე მსურს, რომ გურიის გურულობა მე მიბოძოთ, მე ვიყო იქ თავი პირი და თქვენი ერთგული.

სულთანი თანახმა გახდა. გიორგი გურული მალე გაათათრეს და სახელად ალი უწოდეს. მის მერმე იგი იწოდებოდა ალი გურიელად. ვიდრე ალი გურული თავის განძრახვის შესრულებას დაიწყებდა, მანამ მას გურიაში ჩამოსვლა მოუხდა და სათადარიგო კაცებთან თათბირი და ცდა.

ალი გურიელის წადილი გურულებმა მალე შეიტყეს. ლაპარაკი გაუგეს. იგიც გამოტყდა, გაამჟღავნა თავის წადილი, ეგონა თანამგრძნობთ რიცხვს მალე იპოვნოდა. რამდენიმე იპოვნა, მაგრამ ესენიც წინაღმდეგნი გაუხდნენ. მალე საქმე ისე მოეწყო, რომ ალი გურიელმა გურულები ვერც სულთანის სახელით შეაშინა, ვერც ჯარით და ვერცარა სხვა მუქარებით. გურულებმა არამც თუ თანხმობა განუცხადეს, არამედ როგორც მოღალატე დაიჭირეს, ხეზე მიაბეს და დახვრიტეს. დახვრეტა მიტომ უფრო გადასწყვიტეს, რადგანაც

– 27 –

შეიძლება არ გავთათრდეთ, მაგრამ ალი გურიელი არ მოგვასვენებს, გურიელებს გადაეკიდება, ამას ომი მოჰყვება და მერე უფრო ძვირად დაგვიჯდებაო. ეს ჭეშმარიტად ასეც იქმნებოდა. სწორედ ასე მოხდებოდა. სამწუხაროდ ამ ალი გურიელის შესახებ არა ვიცით რა. ვფიქრობთ, რომ ეს ალი გურიელი გურიის მთავართ გურიელების შთამომავალი კი არ უნდა იყოს, არამედ ვინმე გურულთაგანი, რისთვისაც იგი გურიელადაც იწოდებოდა. არ შეიძლება კი რომ ამ პირის შესახებ გურულ მოხუცებულთ შორის ვინმე არ მოიძებნოს და მან ამაზედ არაფერი იცოდეს.

გარდა ამისი ისიც კარგად ვიცით, რომ გურიის გათათრების ნატვრა ოსმალთაგან გამოთქმული იქმნა 1680 წლიდან, ესე იგი მას შემდეგიდან, რაც ქობულეთში თავდგერიძეები გაათათრეს და მერე ქობულეთსაც დაუწყეს გათათრება. ქობულეთის პირველი გათათრება 1690 წლებს ეკუთვნის. გურულებს ათათრებდნენ შესყიდვით, გაქცეულებს და ტყვეთ წაყვანილთაც.

აფხაზეთის გათათრება

აჭარის გათათრების შემდეგ ოსმალთა სახელმწიფო და სასულიერო წოდების ძალა აფხაზეთზე იქმნა მოპყრობილი.

ყველამ ვიცით, რომ აფხაზეთი ძველად საქართველოში განთქმული კუთხე იყო. დავით აღმაშენებელმა, ბაგრატ მესამემ და ბაგრატ მეოთხემაც აფხაზეთში გაიმაგრეს ფეხი და მერე ნაკუწ-ნაკუწად ცქეული საქართველოც განადლიერეს. საქართველოს სამ სამეფოდ და ხუდ სამთავროდ გაყოფვის შემდეგ – იმერეთის კათოლიკოზი, იმერ-აფხაზთ კათოლიკოზად ირიცხებოდა. დიდი ადგილი და მნიშვნელობა აქვს ამ კუთხეს საქართველოს ისტორიაში. იყვნენ კერძოთ აფხაზეთის კათოლიკოზებიც, ეპისკოპოზონი და მთავრებიც. ბაგრატ მეოთხე როცა ევროპიელთაგან კეისრათ იქმნა წოდებული, მამინ იგი იწოდებოდა: კეისარი აფხაზთ ქართველთა. ასე უწოდებენ თვით ბიზანტიის ძველი მწერლებიც ბაგრატს – იმპერატორად.

აფხაზეთი ძველადგანვე შეიმოსა ქართველთ მეფეთა ძლიერებით და მათგან განაკეთის ნაშთებით. დღესაც ამ ნაშთების მნახველი განცვიფრებაში მოჰყავსთ აფხაზეთში დღემდე დაშთენილ დიდებულ ნაშთებს. ასეთი იყო ძველად აფხაზეთი, ასეთი იყვნენ აფხაზნი. ქართული ენის სწავლა მათში უმაღლესად იყო წინ წასული და აღორძინებული. შემდეგ დროს კი, ანუ ოსმალთა გაძლიერებიდამ, აფხაზეთსაც ეწვია უბედურება. როგორც ვსთქვით ზემოთაც, ოსმალთა ადრიდგანვე იწყეს ამ კუთხის დამორჩილება, მაგრამ დაჭერას კი ვერ ახერხებდნენ. ბევრის ხრიკების და შინაური ღალატის შემდეგ ოსმალთა აფხაზეთი დაიკავეს XVIII საუკუნეს დამდეგს,

– 29 –

ხოლო მისი ავტონომია კი სამცხე-საათაბაგოს მსგავსად დასტოვეს და მთავრებად შარუაშიძეები, მთავარნი ქრისტიანობით განაგებდნენ და მართავდნენ. მცირე ხნის შემდეგ, ანუ 1690 წლებიდან აფხაზთა ავტონომიაც მოსპეს, მთავართა და დიდებულთ შორის გათათრება შეიტანეს. მოისპო კათოლიკოზის სახელ-წოდება. არღა იქმნა იმერ-აფხაზთ კათოლიკოზი. აჭარაში თათრობის დამყარების შემდეგ აფხაზეთის ერის წინაშე დაიჩოქა გათათრების ბრძოლამ. აქაც მოირთო გლოვის ძაძით ქართველთ სახელოვნება.

აფხაზნი პირველად დიდის გმირობით ეწინაღმდეგებოდნენ ისლამის მიღებას. აქაც წინაღმდეგი ბრძოლა ისე იყო დაწყობილი, როგორც აჭარს და სხვაგანაც, მაგრამ მაინც ოსმალთა მოახერხეს და მარტოდ ოდენ ობლად შთენილი ხალხი დაიმორჩილეს, დაამდაბლეს, შეაშინეს და იწყეს მით ისლამის ვრცელება მათში. აფხაზთა გათათრებას დიდი ისტორია აქვს, მეტად სამძიმო. აფხაზნი სჯულის გულისთვის ისე

იხოცავდნენ თავებს, რომ მასზედ უსასტიკესი აღარა შეიძლე-
ბოდა რა. მოგეხსენებათ, რომ თვით აფხაზნიც მეტად ყოჩა-
ლი, მხნე ხალხია. იგინი ერთ დროს საქართველოს ძლიერე-
ბის სახელნი იყვნენ. მიტომაც იყო რომ, ეს კუთხე დიდათ
უყვარდათ ქართველთ მეფეებს. ესენი აქ ხშირად ისადგურე-
ბდენ. აქ აგებდნენ ციხე-კოშკებს, შესანიშნავ დიდრონს ტა-
ძრებს, სასწავლებლებს და ხელოვნურად ნაგებ მონასტრებს,
რასაც ჩვენი ისტორიაც მოწმობს. იყო ისეთი დრო, როცა
საქართველო ოსმალთ და სხვათა ეკავათ და აფხაზეთი კი
თავისუფლად იყო დაშთენილი და აქედამ ეფინებოდა და-
ნარჩენ ქართველობას პოლიტიკურად უფლების სხივები.
თვით ბაგრატოვანების დინასტიის განძლიერებაც აქედამ იწყე-
ბა, რაც შემდეგ მკაცრად იქმნა ოსმალთაგან დაცემული.

აფხაზეთი ძველი კერა ქრისტეს სჯულისა, აკვანი მოცი-
ქულთა ანდრიასი და სიმონ ქანანელის, ბინათ სადგური
ბაგრატ მესამის, ბაგრატ მეოთხის, დავით აღმაშენებლის და

– 30 –

თამარის, სავანე წარჩინებულ ბრძენ მწერალთ აფხაზეთა შვი-
ლების, მწიგნობართა და მწერალთა, იგი ღირსი გახდა
შესანიშნავის ტაძრების და სასწავლებლების. აფხაზეთში ბე-
დიის ტაძარი, დრანდის, პიწუნდის და სხვანი იყვნენ სასწავლე-
ბელნიც ერისა. აფხაზეთა შვილებს აქედამ ეფინებოდათ დიადი
სწავლა და განვითარების სიყვარული. ბედიელნი მამანი სა-
საქართველოს ისტორიაში დიდის დიდებით და ბრწყინვით
სჩანან. საქართველოს ისტორია ასეთ პირთა ამბების მოთხრო-
ბით მეტად მდიდარია. მის ისიორიას განცვიფრებაში და მგ-
ლოვიარებაში მოჰყავს ქართველი კაცი.

XVIII საუკუნის ნახევრიდამ კი ასეთ კუთხეს ბედი ეც-
ვალა, დიდებულ ერის შთამომავალთ შვილებს ოსმალთა გათა-
თრება დაუწყეს. ოსმალთა მთავრობის ცდამ იქამდის მიადწია,
რომ 1775 წელს უკვე აფხაზეთი თათრის სჯულის მაღიარე-
ბლად იქმნა გამოცხადებული, ამიტომ მის საფუძვლით მათში
მრავლად იწყეს თათრის სჯულის თავი კაცების გზავნა, ნას-
წავლი მოლების, ხოჯების, ხაფიზების და სუნეთების. ოსმა-
ლთა მთავრობა ხალხს სასტიკად, მაგრა, ოსტატურა უშლიდა
ქრისტიანობის შენახვას. ამ დაშლაში მათი სასულიერო წო-
დება არ ერეოდა ისე, ეს როგორც აჭარაში იყო. მთავრობა
ამ სჯულის შენახვას სპობდა, სასტიკად ჰკრძალავდა, ყველ-
გან ასე აცხადებდა: „ვინც მთავრობის ბრძანებას არ შეასრულებს,
ის მთავრობის წინააღმდეგათ ჩაითვლება და ბოლოს სიკვდილათაც
დაისჯებაო“. ესენივე სდევნიდნენ აფხაზეთა სასულიერო წოდე-
ბას და სასტიკად უკრძალავდნენ აფხაზეთში დარჩენას, მღვდელ
მოქმედების აღსრულებას. ყოველივე დევნას მიეცა და 1760
წლიდამ ოსმალეთის მთავრობის წყალობით დაკეტილ იქმნენ
მონასტერ-უდაბნო სასწავლებელნი. აფხაზეთა შვილების სას-
წავლებლის ყოველივე ფერფლად იქმნა ქცეული და დაქცე-
ული. ამ დღიდამ იწყება აფხაზეთა შვილების სწავლა გან-

ათლების დაცემის დასაწყისი.

ოსმალთა აფხაზებს მართო ეს არ აკმარეს. მათ დაიწყეს

– 31 –

აფხაზთა შვილებზედ მძლავრად ნავარდობა. შვილების ტაცვა, ოსმალში წაყვანა, იქ დასყიდვა. მაჰმადის სჯულის მიღებამდის ყოველი ოჯახის შვილებს, ანუ ქრისტიანებს, ოსმალთაგან შვილების მოტაცვა და დასყიდვა მოელოდა. მათს ამ გვარს უბედურების ასაცდენათ მხოლოდ და გათათრება იყო დაშთენილი. აფხაზთა სიმაგრის ასალაგმავათ და დასამორჩილებელ იარაღად ოსმალთა გამოაცხადეს ასეთი წესები, რაც მოეფინა და მოედო მთელს აფხაზეთს.

აფხაზეთში თუ დაშთება ვინმე ქრისტიან მღვდელთაგანი და წინაღმდეგ იმოქმედებს მაჰმადის სჯულის, იმას თუ შეუტყუთ ეს ამბავი, იცოდეს, რომ სიკვდილის შემდეგ მის სხეულს მიწაში არ დავამარხვინებთ. იგი ღირსი არ იქმნება ჩვენგან პატივისცემის.

ესეთი წესები ოსმალთ ერთ დროს სამცხეშიც აქვდათ წესათ მიღებული. მე მაქვს ერთი ძველი ოსმალური ქაღალდი, რაც ამას მოწმობს, ერთ მღვდელს თურმე შეუტყუეს ქრისტიანობის მფარველობა. ეს მღვდელი ამისთვის უნდა დაესაჯათ, მაგრამ იგი ავად გახდა და მალეც მოკვდა. დამარხვა არ უნდოდათ, მაგრამ სხვებმა იპატიეს მით, რომ გამოძიებას ვერ დაესწროვო. იქმნება ჭორები მოუგონესო. ამირომ ნება მისცეს ამ ღვდლის დამარხვის, მხოლოდ ისიც ისე, რომ სამარე უნდა გაითხაროს ძალიან ღრმათაო, რომ იქიდან მისი ცოდვილი ლემის უკან ამოისროლა მიწამ ვერ შესძლოსო, რადგანც თათრის სჯულის წინაღმდეგი მღვდელი ცოდვილი არისო, მტერი მაჰმადისა და ამას კიდევ მიწა არ მიიღებსო. ასეთის ოსტატობით ოსმალთა ძრვიელ შეაშინეს ქართველთ ჩუმი მქადაგებელო ქრისტიან მღვდელნი და მცირე ხნის განმავლობაში აფხაზეთი დაცალეს ასეთის პირებით. მაგარ ქრისტიანთა დასამორჩილებლად დააწესეს ასეთი ხრიკები: ეს ხრიკები მათგან იხმარებოდა 1705 წლიდან. ასე, რომ 1710 წელს საკათოლოკოზო მოქვის ტადარიც გაუქმდა. მასთან სხვებიც გაუქმდენ, თითქმის სრულიად.

– 32 –

აფხაზის ოჯახს თუ სურს ქრისტიანათ დაშთეს, მაშინ მან უნდა იცოდეს, რომ თათრებზედ დაბლა იდგება, ყოველივე ხარჯი მეტი გადახდება. წინააღმდეგს ვერ იქმს. ეს წესები ადრიდგანვე იქმნა შესული, ამიტომ 1720 წლიდან გათათრებისთვის ძალას არავის ატანდნენ. თათრობა თავის ნებით მიდიოდა წინ.

ოთხი შვილი თუ ჰყავს, მაშინ ორი მთავრობას უნდა მისცეს ხარკათ და ორი შვილი შეუძლიან თვით იყოლიოს ქრისტიანის სჯულზედ. ქრისტიანობაც აღარ იყო ადრიდგან-

ვე, მოძღვარნი აღარ ჰყვანდათ 1700 წლებიდან თითქმის.

იყვნენ ისეთი ოჯახები, რომელნიც ამ გარემოებას არ ემორჩილებოდნენ. იყვნენ ისეთნიც, რომელნიც ემორჩილებოდნენ. ყოველ შემთხვევაში ასე თუ ისე, აფხაზთა ოჯახებს დიდი რიცხვი აკლდებოდა თვისი შვილების და მით მათი რიცხვიც მცირდებოდა.

ქრისტიან აფხაზთ ნება აქვდათ, რომ მათ მოეტაცნათ საიდუმლო შთენილ ქრისტიან აფხაზთა შვილები და იგინი შორს სადმე გადაერეკათ და მხოლოდ პატრონის გაუგებრად ოსმალეზზედ კარგ ფასად დაეყიდნათ. ასეთივე ნება აქვდათ იმ აფხაზებს, ვინც მაჰმადის სჯულს აღიარებდა. ამ გარემოებით აფხაზეთის ჩუმ თუ ცხად ქრისტიანთა შვილებს მრავალი მტერნი გაუჩნდნენ და მათ შვილებს მრავლად უწყეს ტაცვა, ოსმალეთში გემებით გადაყვანა და დასყიდვა. ამ გარემოებამ მძლავრად და ძირიან ფესვიანად შეარყია ქრისტიანობის მაღარებელთ რიცხვი აფხაზთ შორის და მთელი აფხაზეთი XIX საუკუნის დამდეგამდეს თითქმის მტერფანატკი მაჰმადიანებათ იქმნენ გამოცხადებულნი.

ასეთმავე გარემოებამ შეამცირა მთლათ აფხაზთა რიცხვი. 1650 წ. აფხაზთა რიცხვი იყო ნახევარ მილიონზედ მეტი. თითქმის 600 ათასი. XVIII საუკუნის ნახევარს, ანუ 1770 წლებში იკლო და 400 ასზედ ავიდა. მერე კი მათი შვილების ტაცვამ, გათათრებამ და მუდმივ ომებმა იქამდის დააუ-

– 33 –

ძლურა და მოსპო, რომ XIX საუკუნის დამდეგს 200 ათასი ძლივსღა იყო. შემდეგ ესეც მოისპო და დღეს რაც არის აფხაზთ რიცხვი, ის ყველამ ვიცით. ასე დაემხო იუსტინე კეისართაგან დიდებულად ხმობილი ძველი საქართველოს ნაწილი – აფხაზეთი.

რადგანაც აფხაზთა შვილები ცქვიტი, მალხაზი და ლამაზი ხალხია, ამიტომ ძრიელ მრავლად გაჰყვანდათ ამათი შვილები სტამბოლს გარეშე სხვა ადგილებშიაც და ჰყიდნენ კაი ფასად. ამ დაყიდვას ცხადათ ასაბუთებს აფხაზეთის მალაქია კათოლიკოზისაგან დატოვებული ქადაგებანი, რაც უკვე ვახსენეთ. ამასვე ამტკიცებენ ევროპის მოგზაურნი და ნამეტურ კათოლიკეთ-მომობის სხვა და სხვა მმობის მამანი.

სტამბოლსა და სხვა ასეთ დიდს ქალაქებში, თითქმის ყველა ოსმალს ოჯახში ნახავდით აფხაზთა ლამაზ ქალ-ვაჟებს. ზოგ ქალებს ცოლებათ ირთავდნენ, ზოგს ვაჟებს ისიძავებდნენ სილამაზის გულისთვის და ამით ამშვენებდნენ თვის ტომს. ბევრი და ბევრის ბევრიც ოჯახებში მონებად ჰყვანდათ. რაც ქრისტიანობის გულისთვის აფხაზეთს ვაება დაადგა და მათ ეს ვაებაც აიტანეს, ასეთი საქართველოს სხვა კუთხის ქართველთ არა უნახავთ რა. მიზეზი ამათის დიდის უბედურების ის იყო, რომ აფხაზეთი საქართველოდამ, ანუ თვის მოსამზღვრე ქართველთ კუთხეებიდამ შორს, მიუვალ და მიყრუებულად სძევს, მეზობლობა მას არ აქვდა დანარჩენ

ქართველებთან გაბმული და ამიტომ უფრო იდევენბოდენ ოს-
მალთაგან და იტანჯებოდენ. მათ ზღვა მეზობლობდა და ამი-
ტომაც იგინი იყვნენ კარგი მეზღვაურნი, მენავენი და კარგი
მობანავენი, თითქმის ზღვის შვილებად იწოდებოდენ ძველად.

დიახ ბატონო, აფხაზთა გათათრების საქმეს დიდი ისტო-
რია აქვს. აფხაზთა გათათრება გახდა იარაღად თვით ამ ხალ-
ხის შემცირების და მოსპობის. ამ გარემოებას აწინდელ აფხაზ-
თა შვილებიც გულ-ცეცხლით სავსე უნდა უმზერდენ. ოსმა-
ლეთში აფხაზთა დაკარგეს ყოველივე გვაროვნული თვით ცნე-

– 34 –

ბიერება და სრულიად გადაგვარდენ, ოსმალური ენა შეითვი-
სეს და სადღესოთ ოსმალეთში მათი ვინაობის აღარაფერია
დაშთენილი, თვინიერ სახეზედ გამოხატულის საქართველოს
ერის მონათესავედ ყოფნის სილამაზის და სიკეკლუცისა. ასე
დაემხო ძველ ბიზანტიის სამეზობლო საქართველოს ნაწილი
აფხაზეთი, ასე მოისპო ქართველთ ტომის და კუთხის გეგმის
ერთი შტო ერისა და მისი კილო-კავი.

დღეს აფხაზეთს შეუძლიან სთქვას: რომ მე ოდენდა
მხოლოდ მოწამე ვარ მისი, თუ ოდესმე როგორ ამალდა სა-
ქართველო და მოწამეც ვარ მისი, თუ ან როდის დაეცა ამა-
ლლებული საქართველო და ნამეტურ აფხაზეთიო.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ აფხაზეთის თავად-აზანაუ-
რობას და ნამეტურ მთავართ შარვაშიძეთ დიდი ამაგი მიუ-
ძღვისთ საქარველოს წინაშე. ესენი ოსმალთ ყოველთვის
მკაცრად ებრძოდენ და მამულისა, ენის და ქრისტიანობის
გულისთვის ადვილად არას უთმობდნენ. აფხაზეთის მთავარნი
არ ჰგვანდენ სამცხის დიდებულ მთავარ ათაბეგების გვარის წევრთ
ბექა ჯაყელს და სხვათაც, რომელთაც საქართველოს ულა-
ლატეს და გათათრდნენ. შარუაშიძეებში ამისი მაგალითი არ
იყო. მართალია, ამათშიაც იყვნენ თითო ოროლა ოსმალთა
მომხრენი, მაგრამ ამასაც თავის მიზეზები და პირობები აქვს.
საზოგადოთ ამ გვარს დიდი ამაგი და შრომა აქვს დახარჯუ-
ლი აფხაზთა ერის წინაშე. ასე და ამ გვარად, აფხაზთა სრუ-
ლიად გათათრება ეკუთვნის 1680 წლებიდან 1780 წლამდის.
ასე რომ XVIII საუკუნის შემდეგ მთელი აფხაზეთი ისლამს
აღიარებდა. მათში ერთი კაციც აღარ იყო ქრისტიანად დაშ-
თენილი. ასე დაეცა ერთ დროს აფხაზეთი.

სამცხე-საათაბაგოს ათაბაგნი

სარგის ათაბაგი მიიცვალა	1283 წ.
ბექა ათაბაგი	1308 „
ყვარყვარე ათაბაგი	1361 „

ბექა ათაბაგი II-რე	1391	„
იოანე ათაბაგი	1444	„
ალბულა	1451	„
ყვარყვარე II-რე	1466	„
ზადურ ათაბაგი	1475	„
მანუჩარ ათაბაგი	1481	„
ყვარყვარე III-მე	1500	„
ქაიხოსრო ათაბაგი	1504	„
მზეთ-ჭაბუკ დიდი	1516	„
ყვარყვარე IV	1535	„
ქაიხოსრო II-რე	1545	„
ყვარყვარე V-თე	1582	„
მანუჩარ II-რე	1614	„
მანუჩარ III-მე	1624	„

აქ თავდება ქრისტიანთ ათაბაგთ რიცხვი, მერე ამათი გვარის წევრთაგანნი გათათრებულნი გამოდიან ათაბაგებად. პირველ ამათგანია

ბექა, დანე საფარ ფაშა ჯაყელი მიიც.	1635	წ.
უსუფ ფაშა ჯაყელი ძე საფარისა	1645	„
როსტომ ფაშა	1659	„
ასლან ფაშა	1690	„
უსუფ ფაშა	1691	„
სალიმ ფაშა	1701	„
ასლან ფაშა	1716	„
ისაკ ფაშა	1741	„
უსუფ ფაშა	1744	„

ამ ფაშით დამთავრდა სამცხე-საათაბაგოში ათაბაგებთა გვარის წევრთა ათაბაგობა, ანუ ფაშობა.

სამცხე-საათაბაგოს მღვდელ-მთავარნი და მათი ეპარქიები:

1. მაწყვერელი-გვირგვინ ბისონიანი მღვდელ მთავარი ე. ი. მიტროპოლიტი.
2. კუმურდოელი მღვდელმთავარი და მისი სამწყსო.
3. იშხნელნი, მღვდელმთავარნი და იშხნის სამწყსო.
4. ანჩელის სამწყსო. მღვდელმთავარნი. აქედამ არს თფილისის ანჩისხატი, დღეს ანჩაში აღარაფერია დაშთენილი.
5. მტბევარის სამწყსო. ტბეთი შავშეთში არის დღემდე დაშთენილი მთლად.
6. წურწყალის სამწყსო და მღვდელმთავარნი.
7. წყაროსთაველის სამწყსო და მღვდელმთავარნი.
8. ერუშნელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარნი.
9. ვალაშკერტელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარნი.
10. ანელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარნი.
11. კარელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარნი.
12. ბანელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარნი.
13. დადაშნელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარნი.

დღეს, ამ ცამეტ საეპისკოპოსოს ქართველნი მთლად გათათრებულნი არიან. აქ, ამათში ქართველობის ყოველივე მოსპობილია და დამხოზილი, ქართველობის ფესვიც აღარ არის დაშთენილი თვითიერ ენის, ესეც ზოგი ერთ ალაგს, უმეტეს ნაწილს, ქართველთა დაკარგეს ქართული ენა და დღეს ოსმალურად ლაპარაკობენ. ამ ვრცელი კუთხის შესახებ ჩვენ არა გვაქვს ბევრი რამ ცნობები შეკრებილი, რაც კი ვახუმტის აქვს აღნუსხული, ის სულ ძველს ხანას შეეხება. ოსმალთაგან ამ კუთხის დაჭერის და გათათრების დროიდგან კი ჩვენ ბევრი არაფერი მასალები გვაქვს ანუსხული. საჭირო კია რომ ამ კუთხის ადგილებს, ხალხს, სოფლებს და ბევრსაც კიდევ სხვა რამ ნაშთებს ქართველთაგან ჯეროვანი ყურადღება მიექცეს.